

TOPLUMSAL YAPI ARAŞTIRMALARINDA BEHİCE BORAN'IN YÖNTEM ANLAYIŞI

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Devrim Topses

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

E.Posta:devrimtopses@comu.edu.tr

Özet

Materyalist yöntem anlayışı, toplumsal olguyu maddi toplumsal gerçeklikten yola çıkarak açıklama girişimidir. Behice Boran'ın Türk sosyolojisi açısından ayırt edici özelliği, toplumsal yapı çözümlerinde materyalist yöntem anlayışını kullanması ve bu yöntemi saha araştırmaları yoluyla deneyerek geliştirmesinden kaynaklanmaktadır. Günümüzde Türk sosyolojisinin temel gereksinimlerinden birisi, toplumsal yapı çözümlerinde Boran'ın yöntem anlayışının aralıksız olarak sınanmasıdır. Bu makalede birinci olarak, Behice Boran'ın yöntem anlayışının çözümlenmesi yapılmış, ikinci olarak ise söz konusu yöntemin Boran'ın toplumsal yapı araştırmaları sırasında çeşitli değişkenler altında nasıl kullanıldığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyolojide Yöntem, Sosyal Bilimler, Pozitivizm, Toplumsal Değişme, Sanat Kurumu

Alan Tanımı: Türk Sosyologları, Sosyolojide Yöntem

METHODOLOGICAL APPROACH OF BEHİCE BORAN IN SOCIAL STRUCTURE RESEARCHES

Materialistic method approach is an attempt to explain social phenomenon through material social reality. The distinctive characteristic of Behice Boran in terms of Turkish sociology is the use of materialistic method approach in social structure analysis and developing this approach by testing it via field resarches. In our day, one of the main necessities of the Turkish sociology is continuously

testing of Boran's method in analysis of social structure. In this article, firstly, Behice Boran's methodological approach is analyzed; secondly, how the method in question is being used in social structure resarches with various variables is examined.

Key Words: Methods in Sociology, Social Sciences, Positivism, Social Change, Art Institution

Subject Area: Turkish Sociologists, Methods in Sociology

Jel Code: B31

1. GİRİŞ

Toplumu oluşturan kurumsal yapıların kendi aralarında kurdukları karşılıklı ve düzenli ilişkilerin tümüne birden toplumsal yapı adı verilebilir. Din, ekonomi, hukuk, siyaset, eğitim ve sanat gibi toplumsal kurumlar kendi aralarında etkileşim içinde oldukları gibi, birbirlerini değiştirirler. Bu anlamıyla toplumsal yapı, süreç içinde bütün parçaların birbirini etkileyip değiştirebildiği canlı bir alışveriş ağına benzemektedir. Toplumu açıklamayı amaçlayan sosyolojinin, öncelikle kurumlar arasındaki söz konusu ilişki ağlarını çözümlemesi beklenir. Toplumsal yapı derinlemesine incelenmeden, değişme, gelişme, çözülme gibi toplumsal olguların açıklanması olanaksızdır. İkiyüz yılı aşkın tarihsel bir zaman dilimi içinde hızlı sayılabilecek toplumsal değişme süreçleri yaşayan ülkemizde toplumsal yapı incelemeleri, bu nedenle sosyolojinin başlıca çalışma alanlarından birisini oluşturmaktadır.

Behice Boran'ın Türk sosyolojisi açısından taşıdığı önem iki temel noktada değerlendirilebilir. Birinci olarak Boran, Türkiye'nin en keskin toplumsal değişme süreçlerine yakından tanıklık etmiş bir sosyologumuzdur. 20. yüzyılın başında toplumsal bir devrim yaşanmış, Türkiye siyasal birliğini oluşturma yoluna girmiştir. Boran'ın 1910 yılında başlayan ve 1987 yılında sonlanan yaşamı ise bu dönemde ülkemizin yaşadığı en belirgin toplumsal değişme süreçlerini içine alır. Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesinin kitap ve belgelerden değil de, öncelikle yaşayarak incelenmesi geçerli bir yöntem olarak kabul edilmelidir. İkinci önemli nokta ise, Türkiye'nin toplumsal yapısının gözlem, görüşme ve anket gibi nitel veri toplama teknikleri kullanılarak anlaşılmasına girişilmesinin Behice Boran ile başlamış olmasıdır. Toplumu ve dünyayı kuramsal ya da felsefi

bakış açıları yoluyla açıklama çabaları, Boran'la birlikte yerini uygulamalı saha araştırmalarına bırakmış, Türkiye'nin toplumsal yapısının nitel araştırmalar yoluyla incelendiği yeni bir döneme girilmiştir.

Boran, toplumsal kurumların eşit değerde olduğu ve toplumsal değişme sürecinde herhangi bir kurumun diğerlerinden ayrılan bir gücü olmadığı yönündeki klasik işlevselci saptamalara karşı çıkmaktadır. Din kurumuna toplumsal değişme sürecinde belirleyici özellikler yükleyen idealist-Weberyan kuramlardan kesin çizgilerle ayrılmaktadır. Ayrıca Boran, toplum yaşamında yasa benzeri düzenliliklerden söz edilemeyeceği ve her toplumun kendine özgü değişim dinamikleri bulunduğunu içeren kuramsal yaklaşımları reddetmektedir. Boran'ın yöntem anlayışında görülen bu özellikler, Türkiye'ye yönelik toplumsal yapı incelemeleri arasında kendisine açık bir özgünlük kazandırmıştır. Araştırmamızın amacı, toplumsal yapı incelemelerinde Behice Boran'ın sosyolojik yöntem anlayışının ortaya konulması ve Boran'ın bu yöntemi kullanarak Türkiye'nin toplumsal değişme sürecini nasıl değerlendirdiğinin incelenmesidir. Literatür taramasına dayalı betimsel bir araştırma niteliği taşıyan bu çalışmamız Behice Boran'ın sosyoloji alanındaki araştırma ve incelemeleriyle sınırlanmış, Boran'ın siyasal konulardaki yaşamı ve görüşleri kapsam dışında bırakılmıştır.

2. BEHİCE BORAN'DA SOSYAL BİLİM KAVRAMI

Sosyolojinin güncel tartışma konularından birisi, doğa bilimleri ve insan bilimleri arasındaki benzerlik ve ayrımlardır. Örnek olarak verilebilirse 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Alman tarih okulu kuramcılarında Wilhelm Dilthey, "bilinç olgularının hiçbir doğa bilimi ile açıklanamayacağı" gerekçesinden yola çıkarak doğa bilimlerindeki pozitivist yöntemin insan bilimlerine uygulanmasını doğru bulmaz (Dilthey, 1989). Pozitivizmin sosyal bilimlerde kullanılmasına yönelik eleştiriler Dilthey'den sonra da "insan ve toplum yaşamında belirgin nedensellikler bulunamayacağı" savıyla devam etmiştir.

Boran'a göre ise toplumsal olaylar tek, benzeri olmayan, bir daha tekrar etmesine olanak bulunmayan olaylar değildir. Doğada olduğu gibi insan ve toplum yaşamında da neden-sonuç ilişkileri bulunmaktadır (Boran, 1943a:13). Bireyin hareketlerine dıştan baktığımız zaman onun nasıl hareket edeceğini kestiremeyişimiz ve ona irade hürriyeti atfedişimiz, onun üzerinde etki eden

amilleri bilmeyişimizden kaynaklanır. Diğer taraftan, Boran'a göre sosyolojinin konusu olan toplumsal ilişkiler pozitif bilim yöntemi yoluyla tetkik edilebilir (Boran, 1943c:146; Akpolat, 2008:838). Gerçekte bakıldığında, bilim tarihi içinde pozitif yöntem, her yeni sahaya uygulandığı zaman dirençle karşılaşmıştır. Galileo bile ilk deneylerini yaparken kullandığı pozitif yöntem açısından eleştirilmiştir. Sonuç olarak tarih içinde pozitif yöntemin başarılı olduğu alanlar birer bilim olarak kabul edilmiş, bu yöntemin yeni uygulanmak istendiği alanlar içinse "pozitif yöntem kullanılamaz" eleştirisi yapılmıştır. Boran'a göre konuya ilişkin kesin sonuç, pozitif yöntemin insan bilimlerine uygulanmasıyla elde edilecektir (Boran, 1943b:70; Boran, 1943c:146).

Yöntem açısından ikinci önemli tartışma konusu, sosyal bilimlerin evrensellik niteliği üzerindedir. Toplumların kendine özgü gerçekleri olduğu varsayımından yola çıkarak her toplumun yalnızca kendi içinde çözümlenebileceği anlayışı Behice Boran tarafından sıkı biçimde eleştirilmiştir. Boran'a göre her toplumun kendine özgü koşulları olabilir. "İki çam ağacı, aynı cinsten iki köpek yavrusu, iki taş parçası ya da iki su damlası bile birbirine benzemez" (Boran, 1943c:146). Buna karşın, toplumsal yapıdaki düzenliliklere ilişkin genel sonuçlara varılamayacağı yönündeki saptamalar geçersizdir. "Gerçekliğin her safhasında ister fiziki, ister psikolojik ve sosyal olsun, olayların tekrar eden ve ortak olan yönleri vardır" (Boran, 1943c:146). Sosyal bilimlerin temel görevi çok çeşitli olaylar ve olgular arasında en genel ve zorunlu ilişki türlerini saptamaktır (Boran, 1968:5). Bu tutum, toplumların kendine özgü yanlarını görmezden gelmeyi hiçbir şekilde engellemeyecektir (Atılğan, 2007:299). Boran'ın sosyal bilimlerin evrensel niteliği üzerine vurgu yaparken kullandığı temel dayanaklara makalemizin sonraki bölümünde yer verilecektir.

Sosyal bilimlerin temel vasıfları üzerinde yapılmış değerlendirmeler arasında en canlı olanlarından diğeri ise onların sınıfsal kökenleri konusunda gerçekleşmiştir. Türkiye'de Behice Boran (1947:312) ile birlikte Hikmet Kıvılcımlı (1970:71-75) ve son dönemde Sezgin Kızılcılık (2002:35-65), sosyal bilimlerin sınıfsal bir temeli olduğunu vurgulamışlardır. Boran'a göre Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde sosyoloji, ezilen işçi ve emekçi sınıfları karşısında burjuvazinin dünya görüşüyle şekillenmiş bir bilgi sistemidir. Örneğin Fransa'da Comte'un sosyolojisi, Napolyon macerasının sonunda egemen toplumsal sınıfların devrimci bir değişimden duydukları korkunun bir eseri olarak belirmişken; tam tersine Saint Simon'un toplumsal yorumları bu kez ezilen sınıfların değişim özlemini

yansıtmıştır. Durkheim, sosyalistlerin materyalist kavramına karşı olarak, toplumsal gerçekliği “ruhsal” bir çerçevede açıklamıştır. İngiltere’de Spencer’ın sosyoloji anlayışı, orta sınıfların bireyci ve liberal felsefesini yansıtmıştır. Almanya’da Weber, Sombart, Simmel, Won Weise gibi sosyologlar, toplumların tarihsel gelişiminde maddi etkenlerin önemini gözardı etmişler ve dünyayı yalnızca bilinç ve “ruh”la açıklamaya çalışmışlardır (Boran, 1947:312-316).

Amerika’da burjuvazinin ürünü olarak gelişen sosyoloji ise toplumsal yapıyı “kültürel sistem” olarak hafife almış ve dikkatini sosyal sistemin küçük parçalarına ya da ayrıntılarına odaklamıştır (Boran, 1947:312-316; Boran, 1943e: 24). Küçük parçalar üzerinde çalışarak, ilgiyi toplumsal yapının genel çelişkilerinden uzaklaştırmayı amaçlayan Amerikan sosyolojisinde ayrıca fuhuş, sefalet, yoksulluk gibi olguları doğanın yapısından kaynaklanan bir “yaşam mücadelesi” gibi gösteren ve böylece kapitalizmi destekleyen “beşeri ekoloji” akımları egemen olmuştur (Boran, 1943e: 24). Sosyolojinin burjuva karakterine karşılık Boran, ezilen işçi ve emekçi kitlelerinin sosyal bilimi olarak bilimsel sosyalizmi ya da tarihsel materyalist meydan okumayı görmektedir (Boran, 1947).

Boran’ın sosyal bilim anlayışında görülen ve yukarıda incelenmiş bulunan bu özelliklerin, onun toplumsal yapı çözümlemelerinde nasıl kullanıldığı, dördüncü bölümde gösterilecektir. Aşağıdaki bölümde, Boran’ın bilimsel çözümlemelerinde yararlandığı toplumsal yapı anlayışı üzerinde durulmaktadır.

3. BEHİCE BORAN’IN TOPLUMSAL YAPIYA BAKIŞI

Sosyologların toplumsal yapı çözümlemeleri, öncelikle toplumsal bir örgütlenmeyi nasıl tanımladıklarıyla ilişkilidir. Boran’a göre toplum, aralarında karşılıklı fonksiyonel ilişkiler bulunan kurumların birliğidir (Boran, 1992:8; Başak, 2005:41). Toplumsal kurum ise “insanlar arasında yerleşmiş ve devamlılığı bulunan münasebetler sistemi” olarak tanımlanmaktadır (Boran, 1992: 8). Buraya kadar yapısal-işlevselci bir toplum tanımı geliştirmiş olduğu görülen Boran’ın bu noktadan sonra yapısal-işlevselcilikten ayrılarak, toplumsal yapı anlayışını materyalist yönlü bir bakış açısıyla birleştirmiş olduğu söylenebilir. Ona göre toplumsal kurumların organik bir bütün olması, her kurumun eşit ağırlıkta belirleyici olduğu anlamına gelmeyecek (Akpolat, 2008:827), yapı içinde

insan ve doğa ilişkisinden doğan ekolojik ilişki sistemleri daha öncelikli konuma yükselecektir.

Belirleyicilik açısından toplumsal kurumların öneminde görülen farklılık, insanın doğadaki diğer canlılar gibi biyolojik bir organizma niteliği taşımasından kaynaklanmaktadır. Biyolojik bir organizma olması, insanın evrensel ve değişmeyen özelliğidir. İnsanın yaşamını sürdürebilmesi ve toplumsal değerler üretebilmesi, öncelikle beslenmek, barınmak ve doğanın zorlu koşullarından korunmak gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması zorunlu kılar. Bu açıdan bakıldığında insanların temel biyolojik gereksinimlerini karşılamak amacıyla doğayla girdikleri üretim süreci ve bu sürecin içinden doğan mülkiyet ve işbölümü ilişkileri, toplumsal kurumlar arasında başat nitelik kazanmış bulunan ve söz konusu yapısal bütünlük içinde belirleyici özellikler taşıyan “kök kurumlar”dır. Aile, siyaset, sanat, din ve hukuk gibi “doğrudan doğruya insan ve doğa ilişkilerinin ürünü olmayan toplumsal kurumlar” ise kök kurumlara bağlı olarak ortaya çıkmış oldukları gibi, kök kurumlardaki değişime dayalı olarak tarihsel süreç içinde değişim gösterirler. Kısacası Boran’a göre her toplumda sosyal ya da kültürel gerçeklik, biyolojik gerçeklik üzerinde yükselir (Boran, 1940a: 36; Boran, 1943d: 62; Boran 1997:11).

Boran’ın toplumsal yapı içinde üretim ve bölüşüm ilişkilerinden doğan kurumsal yapılanmaları toplumsal-kültürel gerçekliğin temel dinamiği olarak kabul etmiş olması, daha önemli ve belirleyici görülen kök kurumların nasıl değişmekte olduğu sorusunu gündeme taşımaktadır. Boran’a göre bu sorunun en açık yanıtı “teknik” olabilir. Teknik, toplumsal değişimin başlatıcısı ve sürdürücüsüdür. İnsan, doğayla kurduğu ilişkilerde diğer canlılardan ayrı olarak alet kullanan bir varlıktır (Boran, 1943e: 22). Doğayla olan zorunlu ilişkileri içinde insan daha iyi iş gören aletlere ve yöntemlere kavuştukça toplumsal yapı içinde üretim ilişkileri ve işbölümü sistemi ileriye doğru evrilmektedir. Örneğin teknik alandaki ilerlemeye bağlı olarak işbölümü ve farklılaşma artmakta, görülen işler gittikçe çoğalarak birbirinden ayrılmakta ve bu işleri gören ayrı meslek grupları ortaya çıkmaktadır. Üretim, işbölümü ve mülkiyet ilişkilerindeki değişim, toplumsal yapı içinde çeşitli tabakaların belirginlik kazanmasına yol açmaktadır. Tüm bunların sonucunda ise din, hukuk, sanat ve aile gibi kurumlarda toplumsal yapıdaki değişimlere uyum sağlama yönünde yapısal ve işlevsel değişimlerden söz edilebilir (Boran, 1943d: 63; Boran, 1941a:146-154).

Toplumsal yapıdaki değişim olgusunu açıklarken, Boran'ın başvurduğu temel değişkenlerden diğeri kültürel etkileşim süreçleridir. Boran'a göre bir toplumsal örgütlenmenin ekonomik yapılanması kendi iç gelişiminin ürünü olduğu gibi, başka toplumsal örgütlenmelerle olan etkileşimlerine de bağlıdır (Akpolat, 2008:831; Atılğan, 2007:138). Kendine yeterli üretim-tüketim ilişkilerinin çözülmeye başladığı, işbölümü ve farklılaşmanın yaygınlaştığı bir toplumsal yapı, diğer toplumlarla ekonomik ve kültürel boyutlu etkileşim süreçlerine girer. Daha sonra bu etkileşim süreçleri geri dönerek, o toplumsal yapının iç ekonomik örgütlenmesinde "sıçrama" ya da "atlayış"ı da içeren önemli değişimler yaratır (Boran, 1941b:264). Daha genel bir deyişle, kendi iç koşullarına göre nispeten kapalı bir toplumsal yapı belirli bir yönde tarihi seyrini devam ettirirken; dışarıdan gelen etkiler yoluyla değişmesi hızlanıp yön değiştirebilir (Boran, 1943d:63). O halde toplumsal bir yapının çözümlenmesinde üretim, işbölümü ve mülkiyet ilişkileri kadar önem taşıyan nokta, o toplumsal yapının dışarıyla olan ilişki sistemidir.

Behice Boran, 1938 yılında Michigan Üniversitesindeyken meslekler arasındaki akışkanlığı incelediği doktora tezinde, "yönetim" ve "kontrol" değişkenlerini belirleyicilik açısından klasik Marksizm'in kullandığı "mülkiyet sahipliği" değişkeninin önüne yerleştirmiştir. Marksizmin toplumsal sınıf tanımı, üretim araçlarının mülkiyetine bağlanmış durumdayken; Boran'a göre toplumsal statü yalnızca üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulundurmakla değil, mesleki üretim sürecinde işbölümünü "kontrol eden" bir konumda bulunmakla ilgilidir (Akpolat, 2008:824). Bu anlamda Boran, bireyin cinsiyet ve meslek bakımından toplumsal yapı içinde "düşük statü" ya da "yüksek saygınlık" edinmiş olmasının başlıca toplumsal belirleyicisi olarak mesleki işbölümü içinde "yönetilen" ya da "yöneten" konumda bulunmasını göstermektedir.

Boran'ın toplumsal yapı çözümlerinde benimsemiş olduğu ve ikinci-üçüncü bölümlerde incelenmiş bulunduğumuz yöntem anlayışının Türkiye'nin toplumsal yapısının çözümlenmesinde kullanılması, makalemizin sonraki bölümünün temel konusu olacaktır.

4. YÖNTEM ANLAYIŞININ TARİHE VE TOPLUMA UYGULANMASI

Behice Boran'ın toplumsal yapı analizlerini bilimsel yöntem anlayışıyla birleştirdiği çalışma alanlarını beş temel alt başlık altında inceleyebiliriz.

4.1. Osmanlı Toplumun Yapısı:

Türk sosyolojisinde en açık tartışmalardan birisi, Osmanlı toplumsal yapısını açıklama konusunda yaşanmıştır. Bu konuda tarihsel çalışmalar gerçekleştiren Ömer Lütfi Barkan ve Cahit Tanyol, Osmanlı toplumunda Batı feodalitesinden farklı olarak bireysel mülkiyetten ve toprağın sahibi olan bir sınıftan söz edilemeyeceği saptamasında bulunarak Osmanlı toplumun “kendine özgü” bir gelişme seyri yaşadığını ileri sürmüşlerdir. Behice Boran ise ayrıntı, çeşitlilik ve derecelendirmelerden yola çıkarak Osmanlı toplumunun eşsiz olduğu saptamasını yapan sosyal bilimcilerin tersine, Osmanlı toplumun “genel” ve “zorunlu” yapısal özelliklerine dayanarak onun merkezi feodalizmin özel bir türü olduğu sonucuna ulaşmaktadır (Atılğan, 2007:302; Erkul, 1997:84-85).

Boran'ın yöntem anlayışına göre “toplum yapısı incelenirken yapılması gereken ilk iş, arizi, geçici, dar kapsamlı ve mahalli nitelikteki bütün belirtileri bir kenara iterek, söz konusu yapının genel, somut ve zorunlu niteliklerini bulmaktır” (Boran, 1968:4). Bu açıdan bakıldığında ise feodal toplumun genel ve zorunlu yapısal niteliklerinden birincisi toprak mülkiyeti ve toprak rantıdır. Feodal toplumda toprak, temel servet şeklidir. İkinci özellik toprağa bağlılıkla ilgilidir. Toprağa bağlılık derecesi toplumlar arasında ayrımlar gösterse bile sonuç olarak feodal toplumda tarım emekçisi hür değil, toprağa bağlıdır. Feodal toplumun genel ve zorunlu özelliklerinden üçüncüsü ise insanlar arasındaki üretim ve dağıtım ilişkilerinde organik enerjiye dayanan bir teknik kullanılmasıdır. Bu toplumda genel üretim araçları insan ve hayvan gücüne bağlıdır (Boran, 1968:6). Öncelikle yukarıdaki genel ölçütler kullanıldığında, Boran'a göre Osmanlı toplumu yapısal anlamda feodal özellikler göstermektedir.

4.2. Sınıfların Oluşumunda Yöneten-Yönetilen İlişkisi

Toplumsal yapı içinde sınıfsal hiyerarşilerin oluşumunda belirleyici nedenlerden birisi olarak yöneten-yönetilen ilişkisini gören Boran, Cahit Tanyol'un Osmanlı toplumunda toprak sahibi bir sınıfın olmayışını dayanak göstererek Osmanlı toplumunu “sınıfsız” olarak nitelendirmesine karşı çıkmaktadır. Boran'a göre

Osmanlı toplumunda yöneten-yönetilen ayrımı sınıfsal ayrımlara denk düşmektedir (Atılğan, 2007:304). Bu açıdan bir değerlendirme yapıldığında Osmanlı toplumu, genel özelliklerini taşıması ve sınıflı bir toplum olması bakımından merkezi feodalizmin aynısı olmasa bile özel bir örneğidir. Kısacası Boran'ın, Osmanlı toplum yapısına ilişkin çözümlerinde “çok çeşitli olaylar ve olgular arasında en genel ve zorunlu ilişki türlerini saptama” ve “yöneten-yönetilen” ilişkisini sınıfsal ayrımların oluşumunda belirleyici bir etken olarak tanıma” yönündeki metod ilkesini kullanmakta olduğu söylenebilir.

Toplumsal işbölümü örgütlenmesi içinde oluşan hiyerarşilerin açıklanmasında Boran'ın aynı ilişki sistemini (yöneten-yönetilen) bazı değişkenler altında sınıfladığı görülmektedir. Yapı içinde incelenen hiyerarşilerden birincisi kadının toplumsal konumuyla ilgilidir. Manisa'nın ova ve dağ köylerinde gerçekleştirdiği yapı araştırmalarında, kadının büyük mülkiyet sahibi olmasının onun erkek karşısındaki toplumsal konumunu yükseltmediği gözlemlenmiştir. Zira toplumsal işbölümü içinde mülkiyetin “kontrol edeni” ya da yöneticisi erkektir. Üretimi düzenlemek, kontrol etmek, ürünleri satmak erkeğin yönlendirmesi altındadır (Boran, 1992:140). Aynı köyler içinde gözlemlenen hiyerarşilerden ikincisi ise köyün yönetimiyle ilgilidir. Köyde yüksek konum edinmek yalnızca zenginliğe dayanmaz. Köy işlerinde kontrol mevkiinde olmak gerekmektedir. Örneğin şehirle olan ilişkilerin sıklaştığı dönemlerde muhtarlığın toplumsal saygınlığı yükselir. Zira muhtar, şehirle olan ilişkilerin yöneticisidir. Şehirle bağlantısı görece zayıf kalmış, kendi içine kapalı köylerde ise muhtarlık fiilen köy cemaatinin kontrolü altındadır. Boran'ın saptamalarına göre köylerde şehirleşmiş olanlar ve şehirle ilişkilerde deneyimli olanlar, kişisel zenginliği olanlardan daha saygındırlar (Boran, 1942:126).

4.3. Avrupa Uygarlığının Yapısal Çözümlemesi

Toplumsal yapının “kökünde” üretim sürecinden doğan insan ilişkilerini gören Boran'ın, Avrupa uygarlığının tarihsel gelişimini incelerken, söz konusu materyalist yöntem anlayışını titizlikle kullandığı vurgulanabilir. Boran'a göre 15. yüzyıldan sonra Avrupa'nın felsefe, sanat, edebiyat ve bilim alanındaki düşünsel gelişimi, bu uygarlığın toplumsal yapısındaki maddi değişim sürecinin bir ürünüdür. Ortaçağın durgun, içe dönük ve tarımsal nitelikteki ekonomik yapılanması bu dönemden sonra kırılmış, coğrafi keşiflerden sonra ticaret gelişirken farklılaşmaya dayanan bir işbölümü yaygınlaşmıştır. Toplumsal

koşulların bu yönde değişmesi geleneğe dayalı toplumsal değerlerin bireyler üzerindeki egemenliğini kırmış, hümanizma akımı belirmiş, insan aklı yükselen bir değer olmuş, kişisel ve rasyonel ilişkiler güçlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında, daha çok “düşünsel bir uyanış” olarak anlaşılan Rönesans, gerçekte ekonomi kurumundaki köklü yapısal değişmelerin düşünceye, sanata, edebiyata yansımaları olarak anlaşılmalıdır (Boran, 1940b:267-268).

Boran’a göre benzer bir ilişki Antik Yunan uygarlığı açısından kurulabilir. Bu dönem üretim ve ticaretin birbirinden ayrıldığı, el sanayisinin ortaya çıktığı, mübadele ilişkilerinde paranın kullanıldığı, rasyonaliteye dayalı işbölümü ilişkilerinin alabildiğine geliştiği ve değişik kıtalara yayıldığı bir tarihsel süreci içine alır. Dinsel ve kişisel otoriteler karşısında insan benliğinin özgürleşmesi, felsefenin gelişmesi, “insan herşeyin ölçüsüdür” ya da “kendini bil” ifadelerinin benimsenmesi aynı dönemin ürünleridir. Daha sonrasında gelen Ortaçağ, Avrupa tarihi bakımından bir gerilemeyi ifade eder. Bu dönemde Akdeniz ticareti son bulmuş, önceki dönemlerin üretime dayalı ekonomisi yıkılmıştır. Boran, toplumsal yapıdaki değerler sisteminde gözlemlenen, otorite ve gelenek egemenliğini toplumsal-ekonomik kurumlardaki söz konusu yapısal durgunlukla ilişkilendirmektedir (Boran, 1940b: 267).

4.4. Türkiye’de Toplumsal Değişme Sürecinin Yapısal Çözümlemesi

Osmanlı İmparatorluğunda 18. yüzyılda başlayan ve 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar gelen toplumsal değişme süreci, Behice Boran’ın yapısal çözümlemeleri arasında yer almaktadır. Boran’a göre Batı uygarlığında derebeylik düzeninden kapitalizme geçiş, söz konusu toplumların içsel gelişmeleri sonucunda ve kişisel istek ya da iradelerin dışında ortaya çıkan bir yapı değişimidir. 11. yüzyıldan sonra diğer kıtaların sömürgeleştirilmesi, dış ticaretin büyük gelişmeler göstermesi ve en sonunda işlenmiş ürün talebi sonucunda makineli üretime geçiş, içte sermaye birikimine yol açmış, öncelikle ticaret burjuvazisi, sonrasında ise sanayi burjuvazisi güçlenmiştir. Giderek büyüyen burjuvazinin, toprağa dayalı aristokrasileri devirmesi ve yönetimde geniş ayrıcalıklara kavuşması, toplumsal yaşam içinde eski değer hükümlerini de gevşetmiş ve silmiştir. Kişisel özgürlükler, uluslaşma, ticaret özgürlüğü ve bireyselleşme gibi değerler yeni çağın değerleri olmuştur (Boran, 1968:7-8).

Boran'ın Avrupa'da 11. yüzyıldan sonra hızlanan toplumsal yapı değişimini çözümlerken dikkatimizi çekmesi gereken noktalardan birincisi, bu toplumsal değişim sürecini kişisel iradelerin dışında gelişen bir devinim olarak görmesi; ikincisi ise bu değişimi, "kök kurum" olarak gördüğü "teknik" ve "üretim-bölüşüm" ilişkilerinden başladığını saptamış olmasıdır. Hukuksal, politik ya da ahlaki değişimler ise sonradan ve kök kurumlardaki değişime bağlı olarak gerçekleşmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyıldan sonra başlayan "Batı toplumlarına benzeme" çabaları ise Batı'da olduğu gibi toplumsal yapıdaki değişimlerin sonucunda değil, Batılı devletlerin zorlaması sonucunda ve yalnızca ordu, eğitim, giyim-kuşam gibi "üst yapısal" öğeleri kapsayan bir doğrultuda başlamıştır. Boran'ın tespitlerine göre toplumsal yapı değişimi "kök kurumlar"dan başlar, insanların kendi aralarında kurdukları ilişki ve değerler sistemi ise tarihsel süreç içinde bu değişime ayak uydurur. Oysa Türkiye'deki değişim gayretleri yapısal bir gereksinime bağlı olarak kendiliğinden oluşan bir gelişimin uzantısı değildir. Devlet, Batı toplumlarına benzeyebilmek için kıymetler sistemini değiştirmeyi amaçlamış ve değişimi kıymetler sistemiyle sınırlı tutmuştur. Toprak mülkiyeti ve sanayileşme konularında kapsamlı tasarımları bulunmayan Cumhuriyet dönemi de Boran'ın çizdiği bu çerçevenin içindedir. Devletçilik ilkesi ve toprak reformuna ilişkin çıkarılan yasalar, tarımda, ticaretle ve sanayide Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyılından başlayarak güç kazanan büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını biraz daha sağlamlaştırmıştır. Kısacası Boran'a göre Türkiye'de 18. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan değişim çabaları yapısal bir değişimin uzantısı olmadıkları gibi, geleneksel toplumsal yapıyı diri tutan bir niteliktedir (Boran, 1968:9-51).

4.5. Sanat Kurumunun Toplumsal Yapı İçindeki Yeri

Behice Boran'ın sanat kurumu ve toplumsal yapı arasındaki ilişkiye yönelik çözümlenmeleri, makalemizin bu bölümünde kendisine yer bulmuştur. Sanat kurumu ve sanatın dünyaya bakışındaki değişimler, Behice Boran'ın toplumsal yapı çözümlenmeleri arasında belirgin bir yer tutmaktadır. Boran'a göre sanat, tarih içinde toplumsal yapının oluşumu ve gelişimine bağlı olarak yapısal ve işlevsel anlamda bir değişim göstermiştir. Sanat ve sanatçı, toplumsal yapının ve onun yarattığı sınıfsal gerçekliğin birer parçası ya da "aynası" olmuşlardır (Boran,

1992:55-56). Bu açıdan sanat, içinden çıktığı toplumsal yapıdan bağımsız bir nitelik taşımayacaktır.

Sanatın toplumsal gerçekliğin bir ürünü olduğunu gösteren en açık olgu, toplumsal yapıda egemen ve yönetilen sınıfların sanat anlayışı arasındaki derin ayrımlardır. Keskin sınıfsal ayrımların yaşandığı feodal dönemde sanatçılar, bilerek ya da bilmeyerek kendi içinden geldikleri sınıfların değer sistemlerini, amaç ve beklentilerini sanata konu edinmişlerdir. Toprağa dayalı aristokrasi arasında “saray sanatı” işlenirken, köylüler arasında saray sanatına hiç benzemeyen “halk sanatı” gelişmektedir. Örneğin Osmanlı toplumunda saray sanatını yansıtan divan edebiyatı, cami ve çeşme süslemeleri yaşamaktayken; halk arasında türkü, destan, masal ve işlemeyi içine alan başka bir sanat anlayışı gelişmiştir. Sonraki dönemde ise Avrupa ve Amerika’da kapitalizmin güçlenip yaygınlaşmasına bağlı olarak yeni sınıfsal yapılanmalardan ve yeni sınıfsal yapılanmalara bağlı olarak yeni sanat anlayışlarından söz edilebilir. Örneğin burjuvazinin bireyci yaşam görüşünü yansıtan romanlar, ticaretle ilgilenen sınıfların siyasal ayrıcalıklara kavuştuğu 18. yüzyıl ve sonrasında ürünleridir. Savaşların yaşandığı, toplumsal çelişkilerin giderek belirginleştiği dönemlerde ise burjuva sınıfı içinden toplumsal gerçeklikten kaçısı ifade eden “sanat sanat içindir” anlayışı ve çeşitli sanat akımları baş göstermiştir. Bu dönemde işçi ve emekçi sınıflarına dayalı olarak ortaya çıkan ve toplumsal çelişkileri tüm yönleriyle yansıtmayı amaçlayan toplumsal gerçekçi sanat anlayışı ya da “toplumsal roman” bulunmaktadır (Boran, 1992:57-68). Boran’a göre karşımıza çıkan bu olgu, sanatın toplumsal yapının ve sınıfların değişimine bağlı olarak farklılaşan kurumsal bir özellik gösterdiğini doğrulamaktadır.

5. SONUÇ

Boran’ın tarihsel materyalist bir yöntem anlayışını benimsemiş olduğu açıkça görülmektedir. En genel anlamıyla tarihsel materyalizm, toplumsal olayları düşünce ya da “ruh”la değil, “madde” ya da toplumsal gerçeklikle açıklama girişimidir. Bununla birlikte Boran, tarihsel materyalizmi toplumsal olayların açıklanmasında başvurulacak genel bir şablon olarak görmemiştir. Toplumsal yapı incelemeleri yoluyla yöntemini sürekli olarak sınıadığı ve geliştirdiği söylenebilir. Klasik marksist kuramın, toplumsal sınıfları belirleyen temel ölçüt olarak tanımladığı mülkiyet ilişkisinden farklı olarak, “yöneten-yönetilen” ilişkisinin sınıflaşmanın belirleyici ölçütlerinden olduğunu saptamış olması, Boran’ın

dogmatizmden uzak durmuş olduğunun en açık kanıtıdır. Boran, materyalist yöntemi dogmatik biçimde kullanmadığı gibi, Boran'ın yöntem anlayışı da günümüzün toplumsal yapı çözümlerinde kusursuz bir şablon gibi kullanılamaz. Türk sosyolojisinin günümüzdeki en büyük gereksinimlerinden birisi, Boran'ın sosyolojik yönteminin günümüz koşullarında sürekli olarak sınanmasıdır.

Makalemizin sonucunda, Behice Boran'ın yöntem anlayışının onun siyasal kimliğinden kaynaklandığı yönünde yapılabilecek bir saptama geçerliliğini yitirmiştir. Boran'ın sosyolojik yöntem anlayışının 1939 yılından 1940'lı yılların sonuna kadar olan dönemde biçimlendiği görülür. Bu dönemde belirgin bir siyasal kimliği bulunmadığı gibi, Marksizmi henüz yeni öğrenmiştir. Siyasal kimliği ise daha sonraki dönemde oluşmuş ve 1960'lı yıllardan sonra kesinlik kazanmıştır. Sonuç olarak Boran'ın bilimsel yöntem anlayışının, daha sonra kendisini sosyalizme götürdüğünü söylemek daha doğru bir saptama olacaktır.

KAYNAKÇA

Akpolat, Yıldız, “*Behice (Sadık)Boran*”, Türkiye’de Sosyoloji (İsimler, Eserler) 1. Cilt, (Editör: M.Çağatay Özdemir), Phoenix Yayınları, Ankara, 2008, ss: 821-861).

Atılğan, Gökhan, Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı, İstanbul: Yordam Yayınları, 2009.

Başak, Suna, “*Türk Sosyolojisinde Yapı Araştırmaları*”, Bilig, Sayı:32, 2005, ss:33-63.

Boran, Behice, “*Sosyolojide Yeni Araştırma Esasları*”, Siyasi İlimler Mecmuası, No:109, 1940a, ss:35-41.

Boran, Behice, “*Sosyoloji Bakımından Hümanizma*”, Yücel, Sayı:66, Cilt:11, 1940b, ss:267-271.

Boran, Behice, “*İptidailik ve Medenilik Meselesi*”, Yurt ve Dünya, Sayı:9, Cilt:2, 1941a, ss:146-154.

Boran, Behice, “*Dünyanın Gidişi*”, Yurt ve Dünya, Sayı:11, Cilt:2, 1941b, ss:263-271.

- Boran, Behice, “*Köyde Sosyal Tabakalaşma*”, Yurt ve Dünya, Sayı:17, Cilt:3, 1942, ss:125-128.
- Boran, Behice, “*Sosyolojide Bocalamalar*”, İnsan, Sayı:21, 1943a, ss:10-13.
- Boran, Behice, “*Sosyoloji Anlayışında İkilik*”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Sayı:3, Cilt:2, 1943b, ss:67-74.
- Boran, Behice, “*Hangi Manada Milli İlim*”, Adımlar, Sayı:5, 1943c, ss:145-148.
- Boran, Behice, “*Sosyal Evrim Meselesi*”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi , Sayı:2, Cilt:2, 1943d, ss:59-65.
- Boran, Behice, “*Sosyolojide Bocalamalar*”, İnsan, Sayı:21, 1943f, ss:10-13.
- Boran, Behice, “*Sosyolojide Bocalamalar*”, İnsan, Sayı:22, 1943e, ss:22-25.
- Boran, Behice, “*Sociology in Retrospect*”, American Journal of Sociology, 52(4), 1947, ss:312-320.
- Boran, Behice, Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, Gün Yayınları, İstanbul, 1968.
- Boran, Behice, Edebiyat Yazıları, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1992.
- Boran, Behice, Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997.
- Dilthey, Wilhelm, Introduction to the Human Sciences, Princeton University Press, 1989.
- Erkul, Ali, “*Behice Boran’ın Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme Görüşleri*”, Amme İdaresi Dergisi, Sayı:1, Cilt:30, 1997, ss:83-106.
- Kıvılcımlı, Hikmet, Metafizik Sosyoloji, Ararat Yayınevi, İstanbul, 1970.
- Kızılçelik, Sezgin, Sefaletin Sosyolojisi, Anı Yayınevi, Ankara, 2002.